

Megjegyzések kétnyelvű magyarok hely- és személynéveiről*

1. Bevezetés. Mondandómat két állításom köré szervezem. Az első: a magyar névtani kutatásokban és szakirodalomban a hatalom, erőszak és nyelvi emberi jogok kérdéseit a szükségesnél kisebb mértékben vizsgálják. A második: a határon túli magyarokkal a magyarországi hivatalok névhasználati ügyekben sokszor tájékozatlanul és felelőtlenül járnak el.

2. Hatalom, erőszak, nyelvi emberi jogok. A külföldi nyelvi emberi jogi szakirodalom nem kis része névtani kérdésekkel is foglalkozik, például JERNUDD (1994), DE VARENNES (1999), SKUTNABB-KANGAS (2000). A határon túli magyar nyelvű szakirodalomban, ami ebből a szempontból szegényesebb (l. BAUKO 2015b), kiemelkedik ZALABAI (1995) szlovákiai magyar sajtódokumentum-gyűjteménye a „táblaháborúról” és a „névháborúról”.

2.1. A magyar helynevek eltorzításának és következőképp a magyarok identitásrombolásának rosszszemlékű kísérletei zajlottak Szlovákiában az 1990-es évek első felében. A helynévháborúkban egyes szlovák hatalmi tényezők a magyar helynevek szabályozására két módot erőltettek. Az elsőnek a szlovák neve *transkripcia* volt, ennek egyik példája a szlovák *Dunajská Streda*-ból létrehozott „magyar” *Dunajsza Sztreda*. A második mód a fordítás volt, pl. *Dunajská Streda* → *Dunaszerda*.¹ Tudnivaló, hogy a szlovák *Dunajská Streda* a magyar *Dunaszerdahely* mintájára keletkezett (FNESz. 398). A szlovák helynévmagyarítási kísérleteknek egyetlen céljuk volt: a hagyományos magyar név elkerülése, vagy másképp mondva: a hatalmi önkény célja a helynevek olyan engedélyezése, átalakítása vagy megváltoztatása volt, amely szétszakítja a kapcsolatot egy helyi közösség és lakhelyének történelmi neve között. Ez a módszer egyébként azonos azzal, ahogy a britek próbálták megszakítani a zsidók kontinuitását Palesztina számos részén 1931-ben, amikor az arab helyneveket írták át héberre az eredeti bibliai héber nevek helyett (KATZ 1995: 113). Szlovákiában ma is láthatók olyan utcanévtáblák, mint amilyet 2011-ben fényképeztem le Érsekújvárbán (l. 1. ábra). Az állam- és kisebbségi nyelvi helynevek, utcanevek hierarchizálását adott két név sorrendjével, a betűk méretével és színével is szokták érzékeltetni. A drávaszögi Csúzán a horvát és magyar név sorrendje hierarchizál, de a betűk színe és mérete azonos (l. 2. ábra).

* Köszönöm a két anonim lektor és a szerkesztő közreműködését e cikk végső változatának kialakításában. Külön köszönöm még CSERNICKÓ ISTVÁN fontos segítségét.

¹ Megemlítem, hogy az akkori szlovák törvényjavaslatban nem szerepeltek konkrét példák, csak az elveket fogalmazták meg. Az itteni *Dunaszerda* példa FEKETE 1994-ben megjelent újságcikkből származik (l. FEKETE 1994/1995).

1. ábra: Utcanévtábla Érsekújvárbán, 2011-ben; a táblák és a betűk színe is eltér

2. ábra: Utcanévtábla Csúzáán, 2016-ban; a betűk mérete és színe is egyforma

A sorrendi hierarchizálást Szlovákiában szinte kivétel nélkül érvényesítik. BAUKO (2015a: 330) erről ezt írta nemrég: „Tudomásom szerint csak egyetlen szlovákiai magyar településen, Nyékvárkonyban van az első helyen a magyar megnevezés az utcanévtáblán.” Székelyföldön kizárólag a sorrendi hierarchizálást érvényesítik, de Dél-Szlovákiában ehhez hozzáadják még a táblaszín, betűszín és betűméret szerinti hierarchizálást is (l. pl. HORONY–OROSZ–SZALAY 2012).

A nyers nacionalizmus vezette erőszakos kísérletek nem ritkák más országok mellett Romániában sem. Például 2016. szeptember 13-án az ittHON.ma portál arról tudósított, hogy emléktábla-avatóra került sor a dr. Benedek Géza nevét viselő kovásznai szívkórházban, s a város központi parkjában leleplezték a jeles intézményalapító szobrát születésének centenáriumán. A tudósításból az is kiderült, hogy „[a] Trianon után Háromszékre betelepített-betelepedett románok mai leszármazottjainak ultranacionalista szervezetei megpróbálták a tavaly átneveztetni a kovásznai szívkórházat, a köztisztelőben állott alapító emlékének megsértésével egy román balneológus nevét adták volna az intézménynek, ám a közfelháborodás hatására az egészségügyi minisztérium nem hagyta jóvá meszterkedésüket”.²

2.2. A személynevek írásával kapcsolatos változatos lehetőségeket, problémákat a vajdasági ÓDRY ÁGNES cikkéből (BÁCS-ÓDRY 2013) vett adatokkal illusztrálom (l. 1. táblázat). A szerző nevét az 1974-es Alkotmány³ érvényessége idején anyakönyvezték, magyar helyesírással, de máig rejtély számára, hogy miért csak családjuk két tagjának nevében szerepel y, s a másik két családtag nevében miért van i betű.

1. táblázat: Egyazon személy sokféleképp írt neve hivatalos dokumentumokban

Dokumentum	Név	Megjegyzés
jogosítvány (1999, 2008)	<i>Odry Agnes</i>	
útlevél	<i>Odry Agnes</i>	
személyigazolvány	<i>Ódry Ágnes</i>	ékezetek kézzel beírva
egészségbiztosítási kártya, 2009	<i>Одры Агнес</i>	cirill, de helytelen (mert: [odru], nem [odri])
nemzeti tanácsi választási értesítő, 2010	<i>Агнеш Одрю</i>	
chipes személyigazolvány, 2011	<i>Bács Ódry Ágnes</i>	férjezett név

Az 1. táblázatban bemutatott különböző írásmódok a vajdasági magyar személynevek hivatalos írásának gyakorlatát mutatják meg, aminek alakulására hatással vannak az ideológiák és a hivatalos nyelvpolitika is. A gyakorlat, az ideológia és a hivatalos szabályozás megkülönböztetése azért is fontos, mert ezek jelentősen eltérhetnek, s el is térnek egymástól. BAUKO (2010: 207) például megállapította, hogy Szlovákiában „[a]z egyén

² Benedek Géza szobrát avatták fel Kovásznán. http://itthon.ma/civilifi.php?cikk_id=15374.

³ „A még a régi Jugoszláviában, 1974-ben életbe lépett Alkotmány széleskörű autonómiát biztosított Vajdaságnak és széleskörű kisebbségi jogokat garantált, egészen a hírhedt 1990-es évekig” (BÁCS-ÓDRY 2013: 65).

ugyan manapság kérvényezheti hivatalos nevének megváltoztatását, de kevésbé él a lehetőséggel”. Hogy ez miért van így, azt kutatások híján nem tudjuk. Mindenesetre nem alaptalan az a föltételezés, hogy legalább részben az okok abban keresendők, hogy a szlovákiai magyarok egy része nincs is tudatában annak, hogy joga lenne hivatalos nevének megváltoztatására. KATONA (2016) például részletes, alapos erdélyi vizsgálattal mutatta ki, hogy „a magyar nyelv használatát nemcsak a román közösség egyes tagjainak ellenállása nehezíti, hanem akár tudatosan, akár nem, sok esetben maguk a magyarok, illetve képviselőik is”, akik nem ismerik (eléggé) meglevő jogaikat.

Negyedszázaddal ezelőtt, 1993-ban Szlovákiában a „névháborúknak” a személynévhasználat és a nemi diszkrimináció összekapcsolása sajátos következményekkel járt. ZALABAI (ZALABAI szerk. 1995: 300) idézi „egy -ová töprengéseit”, melyből megtudjuk, hogy „[a] most összekompilált névhasználati törvény a *hímnemű, nem szlovák nemzetiségű szlovák állampolgároknak lehetővé teszi*, hogy nevüket hivatalosan, az anyakönyvben is saját nyelvük szabályai szerint használják. A *nőnemű, nem szlovák nemzetiségű állampolgároktól ezt a jogot megvonja*. Egy nőnek, ha már egyszer »úgy« született, muszáj -ová-nak lennie.”

A „névháborúknak” a szlovákiai -ová fejezete lezárult, de Romániában, Marosvásárhelyen, e cikk írásakor (2017. június 1-jén) épp föllángolt egy új fejezet: a 43%-ban magyarok lakta város kétnyelvű utcanévtábláit a polgármesteri hivatal elkezdte román nyelvű táblákra cserélni.⁴

3. Tájékozatlanság és felelőtlenség

3.1. Egy 2017. június 1-jén megjelent tudósítás szerint Magyarországon miniszteri biztost neveztek ki a határon túli magyarok választási részvételének fokozása céljából.⁵ A biztosnak az is a feladata lesz, hogy elérje, kevesebb legyen az érvénytelen szavazat. Történt ugyanis, hogy a 2016. október 2-i népszavazáson levélszavazással részt vevő határon túli szavazók voksainak a feldolgozásakor a Nemzeti Választási Iroda két nap után azt állapította meg, hogy az addig beérkezett tizenötezer szavazat 18%-a érvénytelen volt, főleg azért, mert a választópolgár „nem vagy nem a nyilvántartásban szereplő adatokkal megegyezően adta meg az anyja nevét”.⁶

Mi történhetett? A Választási Iroda könnyített tájékoztatójából azt tudhatta meg az érdeklődő, hogy az azonosító nyilatkozatban az *anyja neve* rovatba az *anyja születési (leánykori) családi és utónevét* kell írni.⁷ Csak hát, amint CSERNICSKÓ ISTVÁN egy 2016. december 8-án az Akadémián elmondott előadásában (KONTRA–CSERNICSKÓ 2016) kifejtette: „Ahogyan Romániában, Ukrajnában sem kéri egyetlen nyomtatványon, űrlapon sem egyetlen állampolgártól sem az anyja (leánykori) nevét. [...] A romániai és ukránjai

⁴ Gheorghe Doja lett a Dózsa György utcából Marosvásárhelyen. http://index.hu/kulfold/2017/06/01/elkezdtek_leszerelni_a_magyar_utcanevtablakat_marosvasarhelyen

⁵ Miniszteri biztos dolgozik a határon túli magyarok választási mozgósításán. <https://444.hu/2017/06/01/miniszteri-biztos-dolgozik-a-hataron-tuli-magyarok-valasztasi-mozgositasan>

⁶ Érvénytelen levélszavazatok: sokan tévesen adták meg az anyjuk nevét. <http://www.origo.hu/itthon/20160928-kvotareferendum-levelszavazat-nvi.html>

⁷ http://www.valasztas.hu/hu/download/898/konnyitett_tajekoztato_levelben_szavazashoz.pdf

magyarok – mert más nyelvpolitikai környezetben élnek csaknem 100 éve – korábban soha nem használták az anyjuk nevét egy nyomtatvány kitöltése során, mert ezt soha senki sem kérte tőlük. [...] Mivel Ukrajnában a Magyarországon leggyakoribb asszony-névforma (az *XY-né*) nem anyakönyvezhető, a magyar feleségek tipikusan felveszik férjük családnevét: ha *Nagy Piroska* férjhez megy *Kiss Pál*-hoz, nem *Kiss Pálné* lesz belőle, hanem *Kiss Piroska*. [...] Kutatásainkból az is kiderül – folytatta Csernicskó –, hogy a kárpátaljai magyarok 144 fős mintájának legalább 60%-a, ha megkérdezik az anyja nevét, édesanyjának a férjezett nevét adja meg, s nem a leánykori nevét. Egyszerűen azért, mert fogalma sincs, hogy mire kell egy magyar hivatalnak az, hogyan hívták az ő anyját akkor, amikor ő még meg sem született.”

Mindebből leszűrhetjük könnyedén, hogy a kárpátaljai CSERNICKÓ ISTVÁNT egyáltalán nem lepte meg a sok érvénytelen szavazat a „rosszul” megválaszolt *anyja neve?* kérdés miatt. A fentebb is bemutatott kutatási eredményt a kárpátaljai tipikus válaszokról először 2003-ban publikálták (BEREGSZÁSZI–CSERNICKÓ–HIRES 2003: 156–158, vö. még DEBRECENI–BALOGH 1995: 342), vagyis 13 évvel a 2016. októberi népszavazás előtt. Egy Használható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról alcímű könyvben BEREGSZÁSZI–CSERNICKÓ (2010: 104) hat évvel a szóban forgó népszámlálás előtt fejtette ki, hogy míg Magyarországon az azonos család- és utónevűek megkülönböztetésére az anya leánykori nevét használják, Ukrajnában ugyanebben a funkcióban az apa utónevéből képzett nevet használják. A Nemzeti Választási Iroda munkatársai figyelmen kívül hagyták ezt a könnyen hozzáférhető információt, majd meglepődtek a sok érvénytelen szavazaton.⁸

3.2. CSERNICKÓ (2013) a magyar *laissez faire* nyelvpolitika következményeként tárgyal néhány olyan problémát is, amelyek a 2011. január 1-től kérelmezhető kedvezményes honosítással kapcsolatosak. Ezek, kissé rövidítve, a következők (CSERNICKÓ 2013: 458):

a) A családneveknek az ukrán személyi okmányokban szereplő cirill betűs változatából (ez van a személyi igazolványban) latin betűre átírt alakjából (ez áll az útlevelemben) miként rekonstruálható az eredeti magyar családnev írásmódja az egykori magyar állampolgársággal rendelkező felmenőhöz fűződő rokonsági viszony igazolásakor?

b) Ki a jogosult (a kérelmet elbíráló hatóság vagy a kérelmező) annak a meghatározására, hogy a Szovjetunió fennállása idején szlávositott utónév milyen magyar névre módosítható a kedvezményes honosítás során?

c) Hogyan járnak el a magyar hatóságok az apai név vonatkozásában?

d) Jogosultak-e a férjezett asszonyok arra, hogy a magyarországi asszonynévviselési szokások szerinti asszonynevet (pl. *-né* képzős változatot) kérvényezzék a magyarországi anyakönyvezés során?

Az nem meglepő, hogy a fenti problémákkal is megküzdeni hivatott magyarországi hivatalnokok, szakértelem híján, olyan intézményhez fordultak, amelyről föltételezték,

⁸ E cikk leadása után néhány héttel megjelent egy hír, mely szerint lehetséges, hogy a kormány dönt majd egy olyan változtatásról, aminek következtében a jövőben nem teszik föl az *anyja neve?* kérdést a határon túli szavazóknak. http://hvg.hu/itthon/20170621_Semjen_Zsolt_hataron_tuli_magyarok_szavazasa

hogy tőle szakszerű, felelős segítségnyújtásban részesülhetnek. Nem jártak különösebb sikerrel, amint CSERNICKSKÓ (2013: 459–460) bemutatta: „A magyarországi hatóságok – az MTA Nyelvtudományi Intézetének egyik, a határon túli magyarok névhasználatának aktuális kérdéseivel kapcsolatban valószínűleg tájékozatlan munkatársának javaslatára – a honosítási kérelmet benyújtó kárpátaljai magyarok nevének pontosítása, egységesítése céljából egy olyan összefoglaló táblázatot kívántak használni a kérdés megoldására, mely tartalmazza számos szláv név magyar változatát. Az eredeti névforma azonosítására ez a táblázat azonban egyáltalán nem alkalmas. Egyrészt például azért, mert nagyon kevés utónevet tartalmaz, másrészt éppen a leggyakoribb magyar nevek nagy része hiányzik a listából.” Vagyis az MTA Nyelvtudományi Intézetéhez forduló állami hivatalnokok hibás, használhatatlan „szaktanácsokat” kaptak (l. részletesebben: BEREGSZÁSZI–CSERNICKSKÓ 2011). A hivatalnokok nyilván meg sem tudták, tudják ítélni a „szaktanácsok” helyes vagy helytelen voltát; róluk azt is mondhatnánk, hogy felelősen jártak/járnak el, amikor egy akadémiai kutatóintézetben felelőtlenül összeállított „szaktanácsok” alapján állítottak/állítanak ki honosítási dokumentumokat.⁹

Hivatkozott irodalom

- BÁCS-ÓDRY ÁGNES 2013. A magyar személynevek hivatalos írásmódjáról – gyakorlat, ideológiák és hivatalos nyelvpolitika. In: BENE ANNAMÁRIA szerk., *A magyar nyelv a többnyelvű Vajdaságban, III. kötet: A sokoldalú nyelv*. Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka. 52–69.
- BAUKO JÁNOS 2010. Magyar személynevek a szlovák tannyelvű iskolákban. In: BÁRCZI ZSÓFIA – VANČONÉ KREMMER ILDIKÓ szerk., *Margó: Írások a fordításról és a kétnyelvűségről*. AB-ART, Pozsony. 206–214.
- BAUKO JÁNOS 2015a. Kétnyelvű névszemiotikai tájkép. In: BÁRTH M. JÁNOS – BODÓ CSANÁD – KOCSIS ZSUZSANNA szerk., *A nyelv dimenziói. Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére*. ELTE BTK, Budapest. 323–334.
- BAUKO JÁNOS 2015b. Magyar névkutatás a határokon túl. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 63–89.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICKSKÓ ISTVÁN 2010. A névhasználati és megszólítási szokások. In: CSERNICKSKÓ ISTVÁN szerk., *Megtart a szó: Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság – Hodinka Antal Intézet, Budapest–Beregszász. 103–106.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICKSKÓ ISTVÁN 2011. A kárpátaljai magyar személynevek átírásának és használatának kérdésköréről. *Magyar Nyelvőr* 135: 414–422.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICKSKÓ ISTVÁN – HIRES KORNÉLIA 2003. A kétnyelvűség hatásai a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban. In: CSERNICKSKÓ ISTVÁN szerk., *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász. 120–169.

⁹ A magyarországi felelőtlenségek egy másik példája az a szerkesztői eljárás, aminek következtében kitalált helységnevek találhatók a Magyar nagylexikonban (vö. ENGEL 1996).

- CERNICKSÓ ISTVÁN 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- DEBRECENI ANIKÓ – BALOGH LAJOS 1995. Magyar asszonynevek a Kárpátalján. *Magyar Nyelv* 91: 340–345.
- ENGEL PÁL 1996. Kitalált helységnevek. A Magyar nagylexikon a magyarországi helységnevekről. *História* 1996/7: 31–32.
- FEKETE MARIAN 1994/1995. Haragban az igazmondással. In: ZALABAI ZSIGMOND szerk., *Mit ér a nyelvünk, ha magyar? A „táblaháború” és a „névháború” szlovákiai magyar sajtódokumentumaiból 1990–1994*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. 192–193.
- FNESZ. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- HORONY ÁKOS – OROSZ ÖRS – SZALAY ZOLTÁN 2012. *A hely nevei, a nyelv helyei. A kisebbségi nyelvi jogok története Szlovákiában 1918–2012*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja.
- JERNUDD, BJÖRN 1994. Personal names and human rights. In: SKUTNABB-KANGAS, TOVE – PHILLIPSON, ROBERT eds., *Linguistic Human Rights: Overcoming Linguistic Discrimination*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York. 121–132.
- KATONA HAJNAL TÜNDE 2016. *Nyelvi attitűd és jogismeret erdélyi magyar közösségekben. Szocio-lingvisztikai vizsgálat*. Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.
- KATZ, JOSSI 1995. Identity, Nationalism, and Place-names: Zionist Efforts to Preserve the Original Local Hebrew Names in Official Publications of the Mandate Government of Palestine. *Names* 43: 103–118.
- KONTRA MIKLÓS – CERNICKSÓ ISTVÁN 2016. A Kárpát-medencei magyar kisebbségek nyelvi helyzetéről. Előadás az MTA Anyanyelvünk Európában Elnöki Bizottság 2016. december 8-i ülésén. Kézirat.
- SKUTNABB-KANGAS, TOVE 2000. *Linguistic genocide in education – or worldwide diversity and human rights?* Lawrence Erlbaum, Mahwah, N.J.
- DE VARENNES, FERNAND 1999. The Existing Rights of Minorities in International Law. In: KONTRA, MIKLÓS – PHILLIPSON, ROBERT – SKUTNABB-KANGAS, TOVE – VÁRADY, TIBOR eds., *Language: A Right and a Resource. Approaching Linguistic Human Rights*. Central European University Press, Budapest. 117–146.
- ZALABAI ZSIGMOND szerk. 1995. *Mit ér a nyelvünk, ha magyar? A „táblaháború” és a „névháború” szlovákiai magyar sajtódokumentumaiból 1990–1994*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.

KONTRA MIKLÓS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9588-9575>

Károli Gáspár Református Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

MIKLÓS KONTRA, Remarks on the place names and personal names of Hungarians in countries adjacent to Hungary

The paper deals with two topics the author believes receive too little attention in Hungarian onomastics: (a) the role of power, violence and Linguistic Human Rights, and (b) the linguistically ignorant and socially irresponsible ways often characteristic of Hungarian bureaucrats when dealing with minority Hungarians applying for Hungarian citizenship or wishing to cast ballots in a referendum

in Hungary. In Slovakia in the first half of the 1990s, serious attempts were made to cleanse historical Hungarian place names by only permitting the use of either the Hungarian transliteration of a Slovak name (e.g. *Dunajská Streda* → *Dunajszká Sztreda*) or of the Hungarian calque of the Slovak name. Attempts to suppress historical Hungarian names, resulted in, for instance, *Dunaszerda* ‘Danube + Wednesday’ rather than *Dunaszerdahely* ‘Danube + Wednesday + place’. The goal of this policy was to sever the connection between the local Hungarian population and the historical name of the city (*Dunaszerdahely*) they live in. Since 1st January 2011, ethnic Hungarians in several of Hungary’s neighbouring countries have been able to apply for Hungarian citizenship. The differences between naming traditions in Hungary and Ukraine (e.g. Latin vs. Cyrillic script, mother’s maiden name vs. patronymic name on a birth certificate, obligatory Slavicization of Hungarian names in the Soviet Union, etc.) often lead to serious difficulties for bureaucrats in Hungary, who may receive allegedly “expert” but in fact misguided advice. During a Hungarian referendum in October 2016, Hungarian bureaucrats who underestimated cultural differences wanted members of the Hungarian minority with dual citizenship to fill out a written form which contained *anyja neve* ‘(What is your) mother’s maiden name?’ This resulted in thousands of ballots cast in Ukraine being dubbed legally invalid due to a failure to respond to the question, or because a name different from that in Hungarian documents from Hungary was given.